

SPOLEČNÉ KOŘENY, KTERÉ NEVYRVAL ANI ROZVOD Z ROZUMU O JEDNÉ SPOLEČNÉ CESTĚ OČIMA OCHRANÁŘE A PAMÁTKÁŘKY

TOMÁŠ ROTHROCKL, VĚRA KUČOVÁ
pamětníci

Ing. TOMÁŠ ROTHROCKL

Ředitel Správy Národního parku Podyjí. Podílel se na založení a práci Správy CHKO Podyjí, později i Správy NP Podyjí. Koncem 80. let působil jako vedoucí odborný pracovník ve Státním ústavu památkové péče a ochrany přírody v Praze. Specializuje se na obor územní ochrany přírody. Je jedním z iniciátorů bilaterálního národního parku Podyjí – Thayatal. V první polovině r. 2010 vykonával funkci náměstka ministra životního prostředí - ředitele sekce ochrany přírody a krajiny.

Ing. arch. VĚRA KUČOVÁ

Vedoucí oddělení památek s mezinárodním statutem v generálním ředitelství Národního památkového ústavu (NPÚ). Od konce 80. let odborná pracovnice ve Státním ústavu památkové péče a ochrany přírody v Praze, poté v jeho nástupnické organizaci, NPÚ. Specializuje se na památkovou územní ochranu a od roku 2000 působí v agendě nominací a metodického řízení témat světového dědictví u nás. Jako členka České komise pro UNESCO a Výboru pro krajinu, vodu a biodiverzitu při RVUR se podílí se na mezioborové spolupráci v oblasti ochrany krajiny.

Státní ochrana přírody spolu se státní památkovou péčí mají společné kořeny, jako obory i jako instituce. Ano, pospolu začínaly téměř ihned po zrození naší mladé republiky před více než sto lety. Vznik obou institucí se váže na činnost tehdejšího Ministerstva školství a národní osvěty (MŠNO), kdy zakladatel památkové péče Zdeněk Wirth povolal k zajištění referátu ochrany přírody Rudolfa Maximoviče. Díky jeho píli a znalostem a díky mnoha kolegům nadšencům „z terénu“ se tehdejší úřad chopil naplňování nových kompetencí, aby tak i reflektoval rozvíjející se evropské snahy chránit přírodní a kulturní dědictví. Zde se sluší připomenout, že již před rokem 1918 existovalo na území našeho státu několik privátních přírodních rezervací. Abychom pochopili evropský a světový kontext konkrétně - první národní parky na starém

kontinentu vyhlásilo po vzoru Spojených států amerických Švédsko již v roce 1909, památková péče se v někdejší Rakousku konstitovala již od roku 1850.

PRVNÍ REPUBLIKA: ZROZENÍ

Maximovič společně s Wirthem pojímali své snahy komplexně, vycházeli z potřeby ochrany přírodních památek i „ochrany domoviny“, což nebylo nic jiného než dnešní pohled na potřeby ochrany kulturní krajiny z důvodů estetických. A nic na tom nemění fakt, že původní starosvětsky znějící termín „domovina“ je dnes nahrazován termínem „krajinný ráz“. Příznačné z pohledu společné podpory zájmů ochrany přírody a památkové péče a jejich příbuznosti je i to, že se tehdejší generální konzervátor ochrany přírody Maximovič věnoval, zejména ve dvacátých letech, intenzivně též zajištění

Jaro 1930, orel skalní „Solon“. Jeden z prvních exemplářů darovaný pro (o rok později) otevřenou pražskou zoo, odchycený v Mukačevu na Podkarpatské Rusi. Rudolf Maximovič byl od roku 1930 členem představenstva družstva pro vybudování zoologické zahrady v Praze. Maximovič věnoval celý svůj život v rámci ochrany přírody mimo jiné pozornost ornitologii, o čemž svědčí nejen jeho četný seznam publikací o ochraně ptactva, ale také fakt, že byl v polovině 30. let předsedou ornitologického ústavu České akademie technické a v letech 1938-1939 místopředsedou a členem výboru Československé ornitologické společnosti. Foto archiv Zdeňky Stejskalové a Vojtěcha Stejskala

Únor 1942 Ministerstvo školství a národní osvěty, referát pro ochranu přírody a domoviny, foto u příležitosti 20. výročí činnosti přednosta referátu prof. Rudolfa Maximoviče (20. let založení státní ochrany přírody). Striktně vzato, oficiálně působil RM jako zaměstnanec na ministerstvu od března 1922, ale prof. Wirth jej jmenoval expertem a konzervátorem s pověřením od ministerstva pro úkoly ochrany přírody při provádění pozemkové reformy již od 1919. Zleva: sedící Dr. Volek, stojící doc. Dr. Mencl, prof. R. Maximovič, stojící dr. Kousal, tajemník Krček, sedící kolem stolu zleva prof. Vlk, dr. Sýkora, vrch. kanc.ofic. Doležalová, dr. Slepíčka, prof. Vašíček, prof. Linek, stojící u dveří dr. Hlávka, dr. Kolařík. Foto archiv Zdeňky Stejskalové a Vojtěcha Stejskala

ochrany zámeckých parků, alejí a obor, které byly zestátněny v důsledku pozemkové reformy. Správci těchto území měli již tehdy stanoveny podmínky ochrany a institucí s právem kontroly bylo právě MŠNO. Postupně byly více akcentovány přírodovědné základy oboru. Konzervační přístup byl tehdy standardem, sic byl posléze v následných desetiletích překonáván aktivním pojetím ochrany přírody.

Ruku v ruce s odbornou činností tehdejší prvorepublikové malé a obdivuhodně výkonné personální skupiny odborníků MŠNO šly i pochopitelné snahy o legislativní ukotvení obou oborů. Předlohy zákonů o ochraně přírody i o památkové péči byly za éry první republiky připraveny a byly předmětem mnoha diskusí, leč kvalitních zákonů se oba obory dočkaly až po II. světové válce. Proč tomu tak bylo, by mohlo být předmětem podrobného rozboru politické situace v tehdejších časech, což je však nad rámec tohoto příspěvku.

Faktem zůstává, že z pohledu ochrany přírody byl milníkem tzv. Silvestrovský výnos z 31. 12. 1933. Název může svádet k tomu, že se jednalo o právní akt spočívající ve vyhlášení velké skupiny chráněných území přírody. Z hlediska právního tomu však tak nebylo. Šlo o evidenční soupis 108 přírodních rezervací na území dnešní České republiky, i ostatních 30, které dnes leží na

území Slovenska a Ukrajiny. Všechna tato chráněná území byla v minulosti vyhlášena různorodými způsoby (smlouvou s vlastníky, projevem svobodné vůle vlastníka apod.) Přesto historie našeho oboru tento čin považuje za milník neb k seznamu je vázán i text zdůrazňující hodnoty každé dané rezervace i obecné hodnoty chráněných území přírody z pohledu veřejných uživatelů. Zajímavé je i důraz na význam tehdejších rezervací pro studijní a osvětové využití, v duchu názvu tehdejšího ministerstva. Neboli environmentální vzdělávání, výchova a osvěta není rozhodně příznakem až té dnešní „moderní“ ochrany přírody. A je pro nás i dnes posilujícím zjištěním, že tuto hodnotu chráněných území, jako laboratoří v přírodě, ctili a zdůrazňovali již „otcové - zakladatelé“.

Prvorepublikovou éru příkrě změnila válka a protektorátní zřízení. Ochrana přírody byla v roce 1942 kompetenčně přesunuta po říšském vzoru pod Ministerstvo zemědělství a lesnictví, aby se po válce vrátila zpět na MŠNO. Poválečná administrativa se vrátila k prvorepublikovému institucionálnímu modelu a oba obory koexistovaly opět pod jedním resortem.

RUKU V RUCE I ZA „SOCÍKU“

V roce 1956 vychází zákon o státní ochraně přírody č. 40/1956 Sb., starším ročníkům

dobře známá „čtyřcítka“. Mimo jiné definuje pojmy, zejména kategorie chráněných území, akcentuje územní i druhovou ochranu přírody, má ambice chránit i neživou přírodu, dává významné pravomoci konzervátorům ochrany přírody, vtaňuje do hry další dobrovolné aktivisty z řad veřejnosti - zpravodaje ochrany přírody. Souběžně s přípravou zákona, či v přímé návaznosti na to, vznikají první velkoplošná chráněná území: CHKO Český ráj (1955), CHKO Moravský kras (1956) a náš první národní park KRNAP (1963). Rodí se nová struktura ochrany přírody - vznikají odborná pracoviště: na konci 50. let byl přijat i první zákon sesterského oboru, tedy zákon č.22/1958, Sb., o kulturních památkách. Je zajímavé, že právě v něm je ustaven Státní ústav památkové péče a ochrany přírody - SÚPPOP (1958). Tento zákon určuje působnost ústavu jak na úseku státní památkové péče, tak na úseku státní ochrany přírody. Následně vznikala krajská střediska státní památkové péče a ochrany přírody (KSSPPOP). Symbolické je, že v čele SÚPPOP stojí jako první ředitel Jaroslav Veselý, žák Maximovičův, který, ač ochránce přírody, ctí rovnost reálných potřeb obou oborů. Z tohoto popisu je zřejmé, že oba obory byly v těchto vznikajících institucích stále pospolu jako bliženci v lůně resortu kultury. Výkonnou pravomoc má v obou oborech Ministerstvo školství a kultury, potažmo krajské národní výbory. Ačkoliv byla státní památková péče obdarována „svým“ prvním zákonem o něco později, v roce 1958, má tato norma, podobně jako pro obor ochrany přírody, zásadní zakladatelský význam a zračí se v ní též naplnění širokých předválečných snah a očekávání. Strukturou a principy jsou si obě právní normy velmi podobné, ostatně právě od dob Wirtha a Maximoviče se základní pojmy rozvíjely ve spolupráci oborů a je jen logické, že paralely přírodní památka/ kulturní památka, přírodní rezervace / památková rezervace byly založeny právě takřikajíc v jedné kuchyni. Šedesátá léta jsou ve znamení jistého společenského uvolnění, do Ústavy ČSSR je implantována povinnost státu o „zvelebování a všestrannou ochranu přírody a o zachování krajinných krás vlasti“. SÚPPOP se již v roce 1958 stal členem vrcholné mezinárodní ochranné organizace IUCN, kterou předtím pomáhal konstituovat Rudolf Maximovič. Podobnou cestou šla i sester-

ská památková péče a nic na tom nemění fakt, že srovnatelná mezinárodní odborná instituce pracující pro UNESCO - ICOMOS (Mezinárodní rada pro památky a sídla) se etabluje „až“ v roce 1965.

NORMALIZAČNÍ ŠEĎ? VE SPOLUPRÁCI OBORŮ NIKOLIV!

Dvě „normalizační“ desetiletí jsou v politické rovině poplatná době, nicméně díky entuziasmu odborných pracovníků na všech úrovních vznikají nová maloplošná i velkoplošná chráněná území. SÚPPOP zajišťoval vědecké a badatelské aktivity, které byly podkladem např. pro celostátní prověrky maloplošných chráněných území, ale i pro rozvoj speciální ochrany přírody (např. reintrodukce vzácných živočichů). Stranou nebyla ani péče o neživou přírodu - geologické lokality, zejména jeskyně. Stěžejním dílem osmdesátých let byly tzv. oborové dokumenty velkoplošných chráněných území, kdy skupiny expertů multikriteriálně hodnotily daná území a následně navrhly zóny diferencované péče o ně. Ty se staly základem platných zonací některých CHKO a národních parků často po mnohá desetiletí. Právě v rámci těchto komplexně pojatých hodnocení našli svou roli i kolegové z památkové péče, ale i mnoha dalších oborů. Při společné práci vznikaly pevné kolegiální vazby a upřímná přátelství. Obor památkové péče vytvořil řadu koncepčních dokumentů pro územní ochranu zachovaných historických měst, vesnic a vybraných částí kulturní krajiny, na něž mohl odkazovat při nelehké snaze zastavit chátrání nebo i bourání. Zejména při zřizování městských památkových rezervací navazoval na první soubor vyhlášený ještě před přijetím prvního památkového zákona, v roce 1950. Velmi přínosné byly společné konzultace tematických přesahů, porady, workshopy, ale třeba i společné volnočasové akce, ať šlo o letní tábory hnutí Brontosaurus při opravách hradu Zvířetice nebo jen veselé závody v běhu na lyžích nebo oslava kulatin některé osobnosti ústavu.

ODLUKA OD STOLU I LOŽE?

V roce 1990, po „Velkém sametu“, vzniká (konečně) i v tehdejším Československu jako jeden z důležitých atributů mladé demokracie v obou republikách i na federální úrovni Ministerstvo životního prostředí. V porevolučním kvasu se velmi rychle budují nové struktury a v oboru ochrany

přírody probíhá též jakási minirevoluce. Po velmi krátké interní diskusi, zda památková péče bude nebo nebude součástí nově se formujících agend životního prostředí, dochází k odlučení dosavadních souputníků - ochranářů a památkářů. V témže roce je zřízen samostatný Český ústav ochrany přírody - ČÚOP (jak libozvučné ve srovnání s dnešní „Agenturou“!), do kterého jsou začleněny odbory ochrany přírody někdejších krajských středisek SPPOP, včetně správ CHKO. Ústav získává díky podpoře federálního ministra Josefa Vavrouška nové sídlo v paláci na důstojné adrese „U dvou koulí“ ve Slezské ulici v Praze, do kterého nadšení pracovníci „delimitovaní ze SÚPPOP“ osobně stěhují těžké stoly, registry a obsáhlou dokumentaci, včetně knihovnických fondů. V následujícím roce (1991) jsou do ČÚOP integrovány i správy všech zpřístupněných jeskyní. Ústavu pod vedením ředitele Jaroslava Hromase se daří poměrně husarský kousek, kdy získává posílení o několik desítek tabulkových míst pro budoucí očekávaný výkon speciální státní správy ve velkoplošných chráněných územích. Začínají intenzivní práce na novém moderním zákoně o ochraně přírody a krajiny. Národ, a tedy i parlament, má těch několik měsíců po „Listopadu“ ještě i zelené nálady a přeje ochraně přírody a krajiny. Na počátku roku 1991 jsou hotovy a projednány návrhy výnosů vlády o zřízení

nových národních parků Podyjí a Šumava a přehlášení veterána KRNP.

Památkáři mezitím řešili nečekané organizační až existenční otázky, protože před rokem 1990 sídlili v objektech, které se buď restituovaly, nebo byly určeny pro komplex nově budovaného bloku Poslanecké sněmovny, stejně jako celé Ministerstvo kultury, sídlící do té doby ve Valdštejnském a Kolovratském paláci. Po pár letech přechodného umístění v Pálffyho paláci si díky péči o soubor palácových zahrad pod Pražským hradem však nakonec (tehdy již „jen“) SÚPP udržel sídlo ve společensky výhodně poloze centra Prahy, v Ledeburském paláci. Nejrůznější úvahy počátku 90. let o vystěhování instituce až za Prahu (tu do Rudné u Prahy nebo Újezdu nad Lesy), výše zmíněná delimitace oboru ochrany přírody, to vše ve víru velikých majetkových změn v oblasti nemovitých i movitých kulturních památek vzalo památkové péči ve společensky klíčové době poměrně hodně energie.

„TAK A TEĎ SE ZAKOPAT!“

Těmito slovy komentoval svůj úspěch po schválení zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny ve Sněmovně tehdejší ministr životního prostředí Ivan Dejmál. Dobře věděl, co říká a budoucnost mu dala za pravdu.

Nová právní úprava již vychází ze zásad

23. srpna 1955, Lipka, dětský tábor libereckých škol, po vynuceném odchodu z MŠANO v únoru 1948 byla toto první příležitost, která mohla R. Maximovič opět oficiálně na veřejnosti alespoň trochu odborně působit. Foto archiv Zdeňky Stejskalové a Vojtěcha Stejskala

Slavnostní shromáždění k 25 letům SÚPPOP v Rytířském sálu Valdštejnského paláce, 1983. V přední řadě osobnosti naší ochrany přírody a památkové péče, zleva: Dr. Čeřovský, Dr. Leiská, Dr. Maršáková, Dr. Tříška, Dr. Herout, Dr. Skřivánek, Dr. Kučera. Foto archiv Bohumila Kučery

prevence, předběžné opatrnosti, udržitel-
ného využívání přírodních zdrojů, integro-
vané ochrany atd. Doplnuje stávající konzervační přístup k ochraně dochovaného přírodního prostředí aktivním přístupem za účasti jak státu, tak soukromých osob, často vlastníků pozemků či nevládních ekologických sdružení. Díky „stočtrnáctce“ získávají správy národních parků nejen výkon speciální státní správy, ale především právo přímo spravovat lesy na jejich území. Současnost ukazuje, že vymanit péči o lesy z rukou komerčně hospodařících subjektů, byť ve státních rukách, bylo tehdy nebývale prozřetelným krokem. Ostatně systém celé nové environmentální legislativy zaváděné v devadesátých letech pochopitelně využívá oně výhody „stavby na zelené louce“. Česká ochrana přírody se vydává sama svou cestou a - možná se to jen zdá - jako by zapomíná na svou stejně starou sestru, se kterou skoro celé století vyrůstala. Ale i památková péče po oně odluce prožívá svou obrodu. Ministerstvu kultury se podařilo od počátku 90. let založit několik dotačních programů, díky kterým se konečně daří šířeji podporovat vlastníky kulturních památek při obnově restituovaných, privatizovaných nebo i municipálních a jiných památek, které k záchraně po revolučních změnách společnosti docházely v hodině dvanácté. Památková péče však v zápalu snah o nastartování oprav ohrožených

staveb podcenila společenské naladění a nepodařilo se jí získat památkový zákon s „porevoluční datací“, s modernějším pojetím i posílením pravomocí. A jak vidíme obecně, atmosféra ve více majetkově strukturované společnosti je k ochraně veřejných zájmů nyní méně nakloněná. Těch posledních třicet let v demokratickém státě je zejména pro ochranu přírody velmi důležitých. Po mnoha změnách se nakonec konstituuje Agentura ochrany přírody ČR jako organizace s celostátní působností

a pod jejími křídly fungují správy CHKO jako úřady nadané výkonou pravomocí. Paralelně existuje Správa jeskyní ČR a správy 4 národních parků (České Švýcarsko, Krkonoše, Podyjí, Šumava) jako samostatné instituce zřizované přímo Ministerstvem životního prostředí. Nesmíme zapomenout na Českou inspekci životního prostředí i na vnitřní uspořádání příslušné sekce MŽP, jakož i celého ministerstva se svými zřizovatelskými, legislativními, řídicími a koordinačními kompetencemi. Co ta tři desetiletí státní ochraně přírody přinesla? Především novou, stále inovovanou a stále relativně účinnou legislativu. Nové funkční institucionální uspořádání oborů. Výkon speciální státní správy, který je svěřen i organizacím „hybridní povahy“. Snad i větší otevřenost venkovnímu světu, včetně dělné spolupráce s akademickou sférou i nevládkami. Zapojení organizací do mezinárodních, především evropských struktur a jejich programů (IUCN, Federace EUROPARC, Rada Evropy a další), včetně přistoupení České republiky k mnoha mezinárodním ochranným konvencím. Rovněž památková péče prošla etapami velkých změn vnějších i vnitřních. Na popis poměrně hektických devadesátých let jak z hlediska objektivních změn, tak i nečekaných a dříve neznámých problémů, souvisejících jak s restitucemi, tak s privatizacemi (nezřídka neúspěšnými nebo i spekulativními pouze s cílem získání úvěrů) zde není prostor, nicméně k paměti oborů to patří. Velkým úspěchem tohoto

Odchod zastupující ředitelky SÚPPOP Dr. Svobodové do penze, 1983, loučí se zleva: Dr. Kučera, Dr. Štulc, Dr. Maršáková. Foto archiv Bohumila Kučery

Nikoliv veselý výlet, ale společná odborná exkurze pracovníků památkové péče a ochrany přírody SÚPPOP do Maďarska v r. 1988. Foto archiv Bohumila Kučery

společensky pestrého období však bylo prohlášení několika set historických jader města a vesnic za památkové rezervace a nově již i za památkové zóny (kategorie, kterou umožnil až zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, který začal být účinný 1. 1. 1988, tedy téměř na sklonku totality). Největší organizační změnou bylo od 1. ledna 2003 sloučení ústředního a regionálních pracovišť oboru do nově pojmenovaného Národního památkového ústavu. Oporou a účinným doplněním působnosti památkové péči se stala nově

se rozvíjející občanská společnost, kdy k obnoveným sdružením s dlouhou historií, v čele s Klubem za starou Prahu, rychle přibývaly desítky spolků usilujících o obnovu lokálních památek nebo i o veřejnou kontrolu etablovaných se samospráv.

BOBR A PÁCHNÍK? KONEC KOČKOVÁNÍ, CHLAPCI!

Nejen proto, že nejsou pod jednou střechou, ale i pro určité vyhasínání povědomí o společných kořenech, se oba naše obory dostávají občas do paradoxních konfliktů

v konkrétních případech. Zejména Lednicko-valtický areál by mohl vyprávět. Zabij bobra, zachráníš strom. Nech žít esteticky ne zcela ideální strom, zachráníš páchníka. To jsou asi nejtypičtější příklady odborného nesouladu ochranářů a památkářů, kteří se jinak snaží hledat konsensus v ochraně veřejných zájmů. Možná že to byly i podobné případy, které infikovaly radám moudrých obou oborů si vzpomenout na staré dobré časy a uvědomit si, co nás skutečně spojuje. A věřte, že je toho mnohem více než nás rozděluje. Je dobrou zprávou z posledních let, že oba obory k sobě hledají a nacházejí cestu. Smlouva o spolupráci mezi AOPK a NPÚ z léta 2011 je dobrou platformou, která je stále častěji využívána. Společné projekty a každoroční workshopy jsou důkazem, že se hledání společných cest daří. Existují i další smluvní závazky na regionálních úrovních, které jsou naplňovány už druhé desetiletí (např. Správa NP Podyjí a NPÚ Brno). Nepochybně velkým společným tématem je spolupráce v mezinárodní oblasti při ochraně kulturních krajín pod záštitou UNESCO nebo další – Evropská úmluva o krajíně. A doma? Zde je také společné práce až nad hlavu. Určitě potěšující je naše oprávněně kritická jednota k pojetí MMR předkládaného nového stavebního zákona, tak nepřátelského vůči dosavadní praxi v ochraně přírody a krajiny v naší zemi.

Při tvorbě článku byly použity příspěvky Vojena Ložka, Pavla Pešouta a Vojtěcha Stejskala uveřejněné v časopisu Ochrana přírody a dále webové stránky NPÚ.